

SPECIFIČNE ZNAČAJKE SOCIOLINGVISTIČKE PROBLEMATIKE U SLAVENSKOM SVIJETU*

DALIBOR BROZOVIC
Filozofski fakultet u Zadru
Faculty of Philosophy in Zadar

UDK/UDC: 801: 316: 808. 1
Izvorni znanstveni rad
Original scientific paper

Primljeno : 1989-01-11
Received

Među pitanjima kojima se bavi sociolingvistička znanost najzanimljivija je i najvažnija u slavenskom svijetu problematika standardnih jezika. Specifične slavenske značajke pojavljuju se tu u svim pitanjima *geneze* standardnog jezika (doba i način formiranja, izbor dijalektne osnovice), standardizacijskih *procesa* (pismo, *ortografija*, intelektualizacija, stjecanje autonomije, funkcionalne polivalentnosti i elastične stabilnosti, izgradnja norme, terminologije i više sintakse i frazeologije, i sl.), raznih *odnosa* s drugim standardnim jezicima (uključujući i moguće etalonske odnose) i *fizionomije* suvremenoga standardnog jezika. U tome se slavenski standardni jezici ne razlikuju bitno od drugih pojedinačnih standardnih jezika i/ili skupina genetski srodnih standardnih jezika, jer većih ili manjih specifičnosti ima u svim jezicima i skupinama (imaju se u vidu skupine kao što su npr. romanska, germanska, arioindijska, neke ugro-finske skupine, turkijska, bantuska, tajska, donekle i indonezijska itd.). Slavenski standardni jezici ističu se pak dvama osobitim momentima koji prožimlju sva navedena pitanja, i time se razlikuju od svih drugih skupina ili bar od velike većine. Radi se o tome da je sama činjenica genetske srodnosti imala u slavenskom jezičnom svijetu idejnu i praktičnu važnost i duže i intenzivnije nego bilo gdje drugdje i radi se o ulozi homogenetskoga čirilometodskog jezičnog naslijeđa, koja se može uspoređivati samo s ulogom latinskoga i sanskrita za romanske i arioindijske jezike.

Raspon relevantnih tema u suvremenoj sociolingvističkoj literaturi veoma je širok, ali nema sumnje da se one ipak u osnovnim crtama svode na bitnu dihotomiju makrosociolingvističke i mikrosociolingvističke problematike. Razlika je među njima vrlo jasna – u sociolingvističkoj makrosferi kolektivni su objekt znanstvenog istraživanja, prvenstveno na ovaj ili onaj način jezično definirani kolektivi, a u mikrosferi je objekt istraživanja pojedinac, to jest jezično ponašanje pojedinca u određenim obično užitim sredinama, tjede i jezični odnos pojedinca prema pojedincu.

Što se pak tiče samih uže jezičnih pitanja sociolingvističke problematike, repertoar mogućih tema također je različit u tim dvjema sferama, iako se neke teme mogu proučavati s obaju stanovišta. To onda vrijedi i za problematiku standardnoga jezika, najviše, najorganiziranijeg, najrašćenjenijeg

* Referat na 10. međunarodnom kongresu slavista, Sofija, 14–22. rujna 1988. Sažetak »Caractéristiques spécifiques de la problématique sociolinguistique dans le monde slave«, u: *X međunarodni kongres na slavisti, Sofija 14–22 septemvri 1988, Razjumeva na dokladi, Sofija, BAN, 1988, str. 104.*

i najrazvijenijega oblika među svim idiomima, pa je već i šamo stoga jasno da standardni jezik zaslužuje biti u središtu sociolingvističkoga zanimanja. Očito je naime da se i na mikrosociolingvističkoj razini mnoga pitanja tiču upravo standardnog jezika, ali ona su nesumnjivo u drugome planu kada se usporede s onima na makrosociolingvističkoj razini. Te postavke određuju onda sadržaj ovoga izlaganja: specifična slavenska sociolingvistička problematika nužno će biti makrosociolingvistička, jer se odnosi na kolektive, to jest slavenske narode, ili u ovom kontekstu točnije rečeno, na narode koji govore slavenskim jezicima. A kako su u sociolingvističkoj problematici uopće, s nekoliko raznih razloga, najzanimljivija i najvažnija upravo pitanja standardnih jezika. prirodno je što će se ovdje, u tim makrosociolingvističkim okvirima, sva pozornost usredotočiti na slavenske standardne jezike.

Naziv »slavenski standardni jezici« nije posve besprijekoran sa strogo sociolingvističkog stanovišta, on je kompromisnoga karaktera, jer nije samo praktičniji i kraći lik (u kojem se smislu može i opravdati i upotrebljavati) nego se naprosto i temelji na geneolingvističkom pojmovlju. Možemo dakle u praksi i operirati etiketom »slavenski standardni jezici«, ali pod uvjetom da budemo svjesni kako bi precizan sociolingvistički naziv bio »standardni jezici sa slavenskom materijalnom (tj. dijalektnom) osnovicom«. Tek polazeći od tako definirana pojma možemo u pravoj svjetlosti tražiti specifične značajke kojima se ti idiomi razlikuju od drugih istoga reda.

Specifične slavenske značajke pojavljuju se tu u svim pitanjima relevantnima u jezičnoj standardologiji:

- geneza standardnog jezika – to jest doba i način formiranja, izbor dijalektne osnove, postojanje ili nepostojanje takozvanoga kulturnog dijalekta i(li) predstandardne pismenosti;

- standardizacijski procesi – to jest nasljeđivanje (ili izabiranje) pisma, elaboracija (orto)grafije, intelektualizacija, zatim stjecanje autonomije,¹ funkcionalne polivalentnosti i elastične stabilnosti, izgradnja norme, terminologije i nomenklature, funkcionalnih stilova, više sintakse i frazeologije, i sl.;

- razni odnosi s drugim standardnim jezicima, slavenskim i neslavenskim (uključujući i moguće etalonske² odnose);

- nositeljski kolektivi – to jest etnolingvističke specifičnosti, eventualna zajednica dviju ili više nacija s općim standardnim jezikom (uz predvidljive varijantske polarizacije), eventualna prisutnost dijalekata dru-

¹ Kada je riječ o standardnim jezicima, pojam autonomnosti primjenjuje se u različitim domenama. Govori se o autonomnosti pojedinoga standardnog jezika prema kojemu drugom standardnom jeziku s obzirom na položaj u društvu, dakle o pravnoj autonomiji, zatim o autonomiji s geneolingvističkoga stanovišta, to jest da dijalekt u materijalnoj osnovici pojedinoga standardnog jezika ima samostalan status prema bazama svih drugih standardnih jezika, (*Abstandsprache* u Klossovoj terminologiji, usp. Heinz Kloss, *Die entwicklung neuer germanischer Kultursprachen von 1800 bis 1950*, Schriftenreihe des Goethe-Instituts, Bd I, München, Pohl, 1952), no ovdje se misli na autonomnost u smislu Praške škole, to jest na autonomiju od vlastite dijalektne baze.

² Za pojam etalona u sociolingvistici v. red pod i u bilj. 4.

goga srodnog dijasistema na upotrebnom području standardnog jezika, eventualna koegzistencija dvaju standardnih jezika u istome nacionalnom kolektivu,³ i konačno

- fizionomija i status suvremenoga standardnog jezika, sa svim pokazateljima koji ih mogu konkretno okarakterizirati i na jezičnom i na društvenom (pravnom, političkom, državnom) planu.

U svemu tome slavenski se standardni jezici ne razlikuju bitno od drugih pojedinačnih standardnih jezika kao i od drugih skupina standardnih jezika s genetski srodnim materijalnim osnovicama, jer većih ili manjih specifičnosti ima u svim pojedinačnim jezicima i parovima i grupacijama jezika, pa će poneka izrazito originalna osobina određenoga slavenskog standardnog jezika, koja ga odlikuje i jasno izdvaja u slavenskome jezičnom svijetu, naći svoj odgovarajući pandan i u kojem neslavenskome standardnom jeziku, više ili manje točan, a i većina pojedinačnih obilježja, karakterističnih za ukupnost slavenskih standardnih jezika, naći će se u još kojoj od drugih takvih skupina. Naravno, kombinacija takvih obilježja slavenske skupine tipična je samo za nju, ali ista tvrdnja vrijedi i za svaku drugu skupinu.

Problematika o kojoj je ovdje riječ pripada tipologiji standardnih jezika, ili možda točnije, tipologiji njihove standardnosti. Kada se radi o slavenskoj zajednici, onda tipološka istraživanja te vrsti mogu imati dva vida, unutarnji i izvanjski, to jest da se u jezičnostandardološkom smislu tipološki obrađuju (upravo: klasificiraju) sami slavenski standardni jezici, svaki prema svakomu kao cjelina, ili da se ta cjelina kao takva tipološki konfrontira kojoj drugoj skupini ili pak svima. Toj problematici u raznim njezinim aspektima posvetio sam cio niz radova, objavljenih u dužem vremenskom razdoblju.⁴ Ovdje se, naravno, neću zadržavati na već obradenim temama, a neću zalaziti ni u sva pitanja kojima se još nisam bavio, nego ću se koncentrirati samo na dva osobita momenta koja su specifična o slavenska i koja u slavenskom svijetu na svojevrsan način prožimlju svu jezičnostandardološku sociolingvističku problematiku kako je ovdje bila inventarizirana. No prije nego što prijedem na ta dva osobita pitanja, moram jednostavno navesti skupine standardnih jezika koje se na ovaj ili onaj način mogu uspoređivati na slavenskom i iznijeti neke općenite napomene o uvjetima za takva uspoređivanja. Time se dobiva potreban fon za sve moguće operacije koje ovdje mogu biti primijenjene (i koje su na drugim temama bile primjenjivane u već spomenutim studijama).

³ Sve moguće odnose između jezika i njihovih nositeljskih kolektiva obrađujem na općem planu u radu navedenome pod s u bilj. 4.

⁴ a. «O jezičnoj porodici i o standardnim oblicima njezinih članova», *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 5/1963-64, str. 21-34; - b. «Vuk i novoštokavska folklorna koine (Prilog tipologiji slavenskih standardnih jezika)», *Slavia*, 34/1965, seš. 1, str. 1-27; - c. «Slavjanske standartnye jazyki i sravnitel'nyj metod», *Voprosy jazykoznanija*, 16/1967, no. 1, str. 3-33 (šira hrv. verzija u knjizi *Standardni jezik*, Zagreb, 1970); - d. «Tipovi dvojnih i višestrukih odnosa među slavenskim standardnim jezicima», *Radovi Zavoda za slavensku filologiju*,

Odredivši slavenske standardne jezike kao skupinu standardnih jezika sa slavenskom materijalnom osnovicom, definirali smo ujedno u jednom elastičnom dijapazonu i fizionomiju i sastav onih skupina s kojima ju je u sociolingvističkom smislu perspektivno uspoređivati. Ta je definicija samo prividno geneolingvistička – bila bi npr. veoma skromna korist od jezično-standardološke klasifikacije svih standardnih jezika kojima su materijalne osnove srodne na razini jezične porodice, npr. indoevropske ili uralske. Dolaze naprotiv u obzir standardni jezici u pojedinim tzv. granama jezičnih porodica, npr. romanska, germanska i arioindijska grana u indoevropskoj porodici, neke grane uralske (praktički: ugrofinske) porodice, u načelu sve tri grane altajske porodice (praktički prije svoga turkijska), zatim bantuska grana (upravo podgrana) u kongo-kordofanskoj porodici, tajska u kinesko-tibetskoj, neke indonezijske podgrane u malajopolinezijskoj (oceanijskoj), i možda još koja u drugima. Naravno, u pojedinim se slučajevima neće zapravo raditi o skupinama nego o parovima, npr. litavski i letonski jezik.⁵

10/1968, str. 41-53 (šira verzija u knjizi navedenoj pod c); - e. »O tipologiji grafičkih sustav u slovanskyh jazycech«, *Slovo a slovesnost*, 33/1972, str. 275-282; - f. »Sociolingvistička situacija i problemi jezične standardizacije u slavenskom svijetu XVIII stoljeća«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 11/1972-73, str. 17-35; - g. »O tipologiji supstandardnih i interdijalekatskih idioma u slavenskom jezičnom svijetu«, u: *Govornite formi i slovenskita literaturni jazici*, Skopje, MANU, 1973, str. 31-68; - h. »O tipologiji standardnosti u zajednicama blisko srodnih jezika – na primjeru slavenske, germanske i romanske jezične zajednice«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 13/1974-75, str. 5-26; - i. »Češki standardni jezik kao etalon u doba slavenskih narodnih preporoda«, u: *Slovanské spisovné jazyky v době obrození*, Praha, Universita Karlova, 1975, str. 39-48; - j. »Ob obščih i specifičeskikh osobenostjah uzusnoj i kodifikacionoj normy v slavjanskom mire«, u: *Problemy normy v slavjanskikh literaturnih jazykah v sinhronnom i diahronnom aspektah*, Moskva, 1976, str. 128-138; - k. »O mogućnostima i ciljevima konfrontacionog proučavanja suvremenih slavenskih standardnih jezika«, *Suvremena lingvistika*, 15-16/1977, str. 29-33; - l. »O dubletama i sličnim pojavama u slavenskim standardnim jezicima, s osobitim obzirom na tipologiju jezičnih norma«, u: *Variacija normy ve współczesnych słowiańskich językach literackich*, Kraków, Osolinum, 1977, str. 17-24; - m. »Sociolingvističke zadaće u slavenskom jezičnom svijetu. In memoriam akad. B. Havránku«, *Radovi Filozofskoga fakulteta u Zadru*, 17/1977-78, str. 5-16; - n. »The General and Individual Characteristics of the Formation and Development of the Standard Languages in South-Eastern Europe«, u: *Actes du He Congrès International des Études du Sud-Est Européen (Athènes, 7-13 mai 1970)*, T. IV: *Linguistique et Littérature*, Athenai, 1978, str. 309-326; - o. »O broju i sastavu članova slavenske jezične zajednice«, *Filologija*, 8/1978, str. 53-66; - p. »Standardni jezik i standardizacija u zemljama Trećega svijeta«, *Treći program*, Radio-Sarajevo, 7/1978, br. 20, str. 105-121; - r. »Die soziolinguistische Situation in der jugoslawischen Föderation (Text eines in Wien gehaltenen Gasvortrages)«, *Wiener slavistisches Jahrbuch*, 29/1983, str. 9-23 (šire hrv. verzije: *Jugoslavenski seminar za strane slaviste*, 35, Zadar 1985, i *Književni jezik*, Sarajevo, 14/1985, br. 2; prerađena talijanska verzija u tisku); - s. »Za tipologiju mogućih odnosa između ljudskih jezika i kolektiva prema genetskolingvističkim, sociolingvističkim, etnološkim i sociološkim kriterijima uspoređivanja«, *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 24/1984-85, str. 11-27 (kraća verzija *Sveske*, Sarajevo, 3/1985, br. 9; engl. verzija u tisku); - t. »Pour une typologie des ligues de langues«, u: *Aspects of Language. Studies in Honour of Mario Alinei*, Vol. I, *Geolinguistics*, Amsterdam, Rodopi, 1986, str. 31-50 (engl. verzija u tisku). - Navedeni su samo radovi u kojima se obrađuje više jezika, iako su pojedina ovdje relevantna pitanja rješavana i u prilogima posvećenima samo pojedinačnoj problematici (hrvatskoj i općelhrvatskosrpskoj, slovenskoj, makedonskoj, lužičkosrpskoj, poljsko-kašupskoj).

Tu su nabrojene razne mogućnosti, ali ni u njima se ipak ne radi o grupacijama temeljenima isključivo na geneolingvističkim kriterijima, jer bi inače bile upotrebljive i skupine standardnih jezika u drugima u genetskom smislu analognim grupacijama. Riječ je o tome da valja zadovoljiti i neke negeneolingvističke uvjete: u materijalnim osnovicama standardnih jezika potrebna je praktički prepoznatljiva strukturalna i supstancijalna sličnost, a važni su i neki ekstralingvistički momenti, to jest bar minimum civilizacijske i kulturne sličnosti u nositeljskim kolektivima, minimum geografske povezanosti, i sl. Razumnije se, svi ti uvjeti nisu toliko bitni za unutargrupinsku tipologiju, ali bitni su za međugrupinska uspoređivanja. Dapače, i u samoj unutargrupinskoj tipologiji zbog istih će razloga pojedini standardni jezici otežavati operacije, npr. rumunjski i moldavski u romanskoj skupini, engleski i islandski u germanskoj, jakutski i osobito čuvaški (a na drugi način često i turski) u turkijskoj, sjeverozapadni jezici u bantuskoj.

Za međugrupinska tipološka istraživanja skupina slavenskih standardnih jezika veoma je pogodna, jer iako po svojoj općoj fizionomiji predstavlja razmjerno vrlo originalnu grupaciju, ipak ne pripada polarnim tipovima i može se prilično svestrano konfrontirati sa svim ostalim skupinama. U usporedbi s drugim evropskima slavenska skupina standardnih jezika pruža pri konfrontiranju relativno više plodnih asocijativnih ideja, korisnih za izvanevropske skupine, osobito što se tiče njezina istodobno i relativno homogenoga i ujedno vremenski i faktografski veoma raznovrsnog repertoara provedenih standardizacijskih procesa, u rasponu od ruskoga do makedonskog standardnog jezika, ili od češkoga do bjeloruskoga. U već spominjanim studijama obraćao sam na taj utilitarni aspekt znatnu pozornost, a tako ću postupati i ovdje prelazeći na specifične slavenske značajke koje su predmetom ovoga priloga.

Specifične dvije slavenske sociolingvističke, kulturne i političko-povijesne značajke o kojima ću raspravljati u daljnjem razlaganju odredile su u najvećoj mjeri suvremenu fizionomiju zajednice slavenskih standardnih jezika. Radi se o tome da je sama činjenica genetske srodnosti imala u slavenskome jezičnom svijetu idejnu i praktičnu važnost i duže i intenzivnije i svestranije nego bilo gdje drugdje gdje je analogna takva činjenica bila aktivnim faktorom, i radi se o specifičnoj ulozi homogenetskoga ćirilometodskog jezičnog naslijeđa, koja se može uspoređivati, i to samo djelomično, jedino s ulogom latinskoga i sanskrita za romanske i arioidijske jezike. Obje te značajke zahtijevaju polidimenzionalnu obradbu, a osobito je važno što one nemaju samo dijakronijski karakter, to jest da uključuju samo rekapitulaciju djelovanja stanovitih specifičnih slavenskih okolnosti koje su u velikoj mjeri uvjetovale sinkronu sliku same skupine, nego

⁵ I standardni jezici keltske grane indoevropske porodice mogli bi se, pod uvjetima koji se ovdje iznose u daljnjem tekstu, obradivati samo u parovima: irski i škotski (manški je praktički izumro), velški i bretonski. No keltski standardni jezici, kao cjelina, koji svi imaju slabo izražene karakteristike standardnosti, zasluživali bi sociolingvističku pozornost upravo zbog te svoje specifičnosti, koja može imati priličnu teorijsku važnost.

predstavljaju i određenu vrijednost u aktualnome času te pobuđuju i neke misli što zaslužuju pažnju i za budućnost. Pri tome nemam u vidu sadanji čas i dimenziju budućnosti samo za slavenski jezični svijet, što je ovdje već bilo i rečeno.

Same povijesne činjenice o formiranju slavenskih standardnih jezika dovoljno su poznate i jasno nam je uolikoj mjeri i na kakve sve načine genetska srodnost slavenskih jezika utjecala na taj historijat. Pri kakvu drugome stjecaju povijesnih okolnosti moglo se bilo dogoditi da suvremena slika bude drugačija, da se formira veći ili manji broj slavenskih standardnih jezika od sadanjega stvarnog broja.⁶ Razni lingvistički, etnološki i u širem smislu sociološki momenti igrali su zamašnu ulogu upravo zbog same jezične srodnosti i nije u svakoj razvojnoj fazi bilo jasno koliko će biti slavenskih nacija u konačnome ishodu historijskoga razvoja, a nacije su u posljednja dva stoljeća osnovni nositeljski kolektivi standardnih jezika, uza sva moguća odstupanja od toga modela. Pri tome su stanovita kolebanja etničke i jezične svijesti o sebi imala također znatnu težinu. Koliko su predodžbe o slavenskom jezičnom jedinstvu imale praktičnoga odraza na standardizacijsku problematiku, vidi se po tome što nekim zbivanjima iz slavenske prošlosti počinju nalikovati, *mutatis mutandis*, određene za sada još vrlo slabo izražene pojave što se tek naslućuju u anglofonom i hispanofonom svijetu, a tu se radi o drugome doba, o ekstralingvističkim situacijama posve različitima, o već odavna formiranome standardu i o startno identičnoj materijalnoj osnovici toga standarda, što su dakle sve bitno drugačiji parametri nego u slavenskome slučaju. Slična se tvrdnja može izreći i za arabofoni svijet, naravno, s mnogo realnijim analogijama i u jezičnoj stvarnosti i u teorijski mogućim (iako malo vjerojatnim) perspektivama.

Stanovita iskustva u toj domeni pripadaju podjednako i pozitivnomu i negativnom naslijeđu slavenskoga svijeta. Uzmimo za primjer etalonsku ulogu, u ozbiljnom smislu prije svega češkog i ruskoga, ali u nekoj mjeri i pojedinih drugih slavenskih standardnih jezika, bar u stanovitim fazama, i to ne uvijek istih etalona za iste jezike. Očito je da je ta uloga u jednim slučajevima predstavljala ubrzanje i meliorizaciju standardizacijskih procesa, u drugim kočenje i deteriorizaciju. Drugi je put etalonska uloga donosila istodobno dobitke na jednom odsjeku standardizacijskih procesa i gubitke na drugome. Bilo je i primjera da koji standardni jezik zamijeni jedan etalon drugom, ili da istodobno i usporedno djeluju dva etalona, suprotstavljajući se jedan drugomu. I tako dalje, ne mogu se ovdje zadržavati ni na etalonskim ulogama ni na drugim tipovima međusobnih odnosa slavenskih standardnih jezika, o svemu sam tome već pisao u više navrata. Važno je da su svi ti procesi i zbivanja bili omogućivani ne toliko samom objektivnom srodnosti dijalektnih baza slavenskih standardnih jezika koliko specifičnim slavenskim oblicima svijesti o njoj. To je tema koju bi valjalo posebno proučiti zasad još neelaboriranim metodama na granici psiholingvistike i

⁶ Usp. redove pod c. i o. u bilj. 4.

etnolingvistike. Ni sociolingvistika ni geneolingvistika ni relevantne nelingvističke discipline (historiografija, etnologija, antropologija, sociologija) ne mogu s tom temom izići na kraj.

Sličnih pojava ima i u drugim skupinama standardnih jezika, ali u slavenskoj su one ne samo najizrazitije, kako je već rečeno, nego ipak i razmjerno najpoznatije, koliko god da su još nedovoljno proučene. Prisutnost slavenskih modela u općim predodžbama tolika je da i neke već spomenute principijelno duboko različite pojave u anglofonom, hispanofonom i arabofonom svijetu izazivaju asocijativne slike iz slavenske, a ne koje druge povijesti. Razumljivo je onda da će procesi što su upravo sada u tijeku u određenim izvanevropskim skupinama koje su usporedljive sa slavenskom, nuditi neusporedivo mnogobrojnije i sadržajnije analogije. To pak znači da je slavensko iskustvo dragocjeno za sve genetskolingvistički srodne skupine u kojima ima sličnih fenomena, koliko god da su manje izraziti. Prilično je pri tom jasno što je u slavenskom povijesnom iskustvu vrijedno ugledanja, a što valja poslužiti kao upozorenje ili čak opomena.

Mislím ipak da se naš interes ne smije zaustaviti na onome što mogu slavenska iskustva iz te sfere značiti, recimo, za arioindijske, turkijske ili bantuske (standardne) jezike danas. O tome se povremeno govori, sâm sam često govorio. No rekao bih da smo na pragu doba kada će biti potrebno da se upitamo što ta iskustva mogu značiti za sam slavenski jezični svijet sutra. Naravno, ne u smislu stare romantike, ni starih manipulacija. Sve je naime očitiije da se iluzija kako će veliki takozvani svjetski jezici, prije svega engleski, potisnuti manje nacionalne standardne jezike na periferiju života i učiniti nepotrebnom standardizaciju novih – pokazala zaista iluzijom.⁷ Ali doba koje dolazi, s novim vizijama u informatičkoj tehnologiji i s posve novim općim civilizacijskim uvjetima, gurat će sve standardne jezike, velike i male, a osobito skupine srodnih standardnih jezika, na koordinaciju u jezičnom planiranju novoga tipa o kakvoj sada i ne sanjamo. Pritisak kapitala investiranoga u novu komunikacijsku tehnologiju bit će jači od svih sila koje su se u prošlosti pojavljivale na sceni jezične politike.⁸

U tom kontekstu želim još nešto reći o ćirilometodskom naslijeđu, ugrađenome na ovaj ili onaj način u sve slavenske standardne jezike. O tome nikada nije dovoljno raspravljati, pa i onda kada se čini da je koja tema već posve iscrpljena. Svakomu će slavistu biti bliska npr. tvrdnja da odlazak Svete braće u Moravsku i njihovo djelo znače za sljedećih više

⁷ O tome govorim u radu »Jezični aspekt međunarodnog komuniciranja«, u: *Jeziik i međunarodno komuniciranje*, Sarajevo, 1986, str. 139-146. Usp. i rad pod p. u bilj. 4.

⁸ Sintagma »jezična politika« nije slobodna veza atributa i imenice, nego veoma važan sociolingvistički termin. Problematika jezične politike, zajedno sa sličnim temama koje se podrazumijevaju pod terminom »jezično planiranje«, zauzima sve važnije mjesto u općem repertoaru sociolingvističkih problema. U izlaganju pod naslovom »O općoj tipologiji jezičnih politika i o načelima i uvjetovanostima jezične politike u jugoslavenskoj zajednici« na diskusionoj tribini 10. kongresa Saveza slavističkih društava Jugoslavije, Novi Sad, rujna 1988 (zbornik Tribine u tisku) pokušao sam na općeteorijskom planu sistematizirati tu problematiku.

od tisuću godina slavenskoga svijeta više nego ikakav drugi događaj što se zbio u tome dugom razdoblju. Očito je da bismo bez toga djela bili i bez svijesti i bez savjesti, da se poigramo riječima. Nedoumicu bi pak mogla izazvati tvrdnja da je pri tom možda naj sretniji moment bio što za slavenske apostole organski slavenski jezični osjećaj nije bio ravnopravan grčkomu, pa su mogli sa slavenskim jezičnim materijalom operirati onako slobodno kako valjda nijedan Slaven ne bi činio. U rezultatu je dobio pismeni idiom koji je svakomu Slavenu bio dovoljno blizak i razumljiv da ga može osjećati više-manje kao da je njegov vlastiti, ali ipak i dovoljno tuđ da u njemu može trpjeti i prihvaćati i ono što u pismenom idiomu izgrađenome na njegovu vlastitom dijalektu ne bi uvijek primao kao svoje. Nikad se ne može dovoljno ocijeniti koliko je ta jednostavna činjenica uštedjela vremena slavenskomu svijetu – nešto što zahtijeva katkada i stoljeća, Slaveni su primali kao na tanjuru.

Veoma plodne ideje iskrnut će iz jedne tipološke obradbe jezično-civilizacijskih uloga koje su odigrali latinski posebno za romanske standardne jezike (izuzev za rumunjski i osobito za moldavski, osim posredno) i posebno za neromanske, sanskrt za arioidijske i dravidske (i na drugi način za mnogo udaljenije), staro crkvenoslavenski s nacionalnim crkvenoslavenskim jezicima⁹ za slavenske (i rumunjski i moldavski), pa onda opet grčki, pali, perzijski, klasični arapski, koji su djelovali uglavnom na genetski nesrodne jezike,¹⁰ a u posljednje doba počinje, za sada još skromno, sličnu funkciju vršiti i svahili za druge bantuske, dakle srodne. Uvjeren sam da će neke spoznaje omogućiti da sagledamo stanovite fondove što se kriju u ćirilometodskom naslijeđu koji će se za budućnost o kojoj sam govorio pokazati vrelom i uzorom što neće zaostati za zaslugama iz prošlosti. No to je već posve posebna tema.

Dobar i iscrpan pregled, sa sigurnim sudovima, daje Dubravko Škiljan u knjizi *Jezična politika* (Zagreb, Naprijed, 1988), s vrlo korisnom bibliografijom (na žalost, gotovo da izostaje sovjetska literatura, pa onda tako i vjerojatno uopće najbolja knjiga o jezičnoj politici, to jest V. A. Avrorin, *Problemy izučeniya funkcional'noj storony jazyka. K voprosu o predmete sociolingvistiki*, Leningrad, 1975).

⁹ Taj jezik, bez svoje krivnje, nema zadovoljavajućega imena. Najčešći naziv, *staroslavenski*, znanstveno je neprihvatljiv: u lingvističkoj nomenklaturi »staroikiški« jezik jest onaj iz kojeg se razvio »novoiški«, a »staroipilonski« onaj iz kojeg se razvio »novoiipilonski«. »Staroslavenski« može dakle biti samo onaj jezik iz kojeg se razvio »novoslavenski«, a to je besmislica. Naziv *starobugarski* dvostruko je netočan (niti mu je osnovica bugarska, niti se iz njega razvio novobugarski) i dvojako zavodi u bludnju (opasnost da se indetificira s neslavenskim protobugarskim, ili s pravim starobugarskim, analognim upr. staroruskomu ili staročeškomu). U novije doba lansiran naziv *općeslavenski književni jezik* naprosto je neistinit (i osim toga, glomazno nespretan). Najmanje loš ostaje dakle tradicionalni naziv *staro crkvenoslavenski* (drevnecerkovnoslavjanskij, Altkirchenslavisch, Old Church Slavonic), to više što su od njega zaista nastali mladi, narodni crkvenoslavenski jezici.

¹⁰ Arapski bi se mogao u klasičnom obliku tretirati i u prvoj skupini ako bi došlo do prave standardizacije suvremenih arapskih govornih standarda, za što su perspektive problematične, a drugoj bi se skupini mogao priključiti i kineski (upravo tzv. mandarinski), no zbog raznih posve specifičnih ograda bolje ga je ostaviti uopće po strani.

Dalibor Brozović: SPECIFIC FEATURES OF THE SOCIOLINGUISTIC PROBLEMATIC
IN THE SLAVIC WORLD

Summary

By far the most interesting and significant of the questions dealt with by sociolinguistics in the Slavic world is the standard language problematic. Specifically Slavic features are evident in all the questions of the *genesis* of standard language (the time and mode of formation, the choice of the dialectical basis), the *processes* of standardization (writing, orthography, intellectualization, the acquisition of autonomy, functional polyvalence and elastic stability, the establishment of a norm, terminology and higher syntax and phrasology, etc.), various *relations* with other standard languages (inclusive of possible etalonic relations) and the *physiognomy* of contemporary standard language. In this, Slavic standard languages do not essentially differ from other single standard languages and/or groups of genetically related standard languages, because greater or lesser peculiarities exist in all languages and groups (one has in mind groups such as, for example, Romance, Germanic, Aryan-Indian, some Hmong-Finnish groups, Turkic, Bantu, Thai, and, to a certain extent, the Indonesian language group, etc.). Slavic standard languages are distinguished by two peculiar moments, permeating all the above-listed questions, whereby they are distinct from all or at least from the majority of other groups. In the Slavic language world the fact of genetic kinship was of ideological and practical significance for a longer period of time and in a more intensive manner than anywhere else; in addition, there is the role of the homogenetic Cyrillic method language heritage which can only be compared with the role of Latin and Sanskrit within the Romance and Aryan-Indian languages.